

HUKUK İŞLERİ BAŞKANLIĞI

ÜLKEMİZDE BULUNAN

ABD ve NATO ÜSLERİ

ve BU ÜSLERİN HUKUKİ ZEMİNİ

ABD yayılcı politikası kapsamında toprakları dışında Birinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan üs ve tesis kurma çabası, İkinci Dünya savaşıdan itibaren artarak devam etmiş, ABD hegemonyasının en önemli temsilcisi olan bu üs ve tesisler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya düzeninde ABD'nin üstlendiği rol ile yeniden şekillenmiştir. Soğuk Savaş sürecinde ABD; SSCB'nin yayılmasını engelleme bahanesi ile ve orta doğuda her türlü etkinlik ve faaliyetleri için üs ve tesislerini yeniden konumlandırmıştır.

23 Şubat 1945 tarihinde Türkiye ile ABD arasında yapılan anlaşma ile yeni bir süreç başlamıştır. Anlaşmanın ikinci maddesi "Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti, tedarik edebilmek vaziyetinde bulunduğu ve müsaade edebileceği maddeleri, hizmetleri, sühuletleri veya malumatı Amerika Birleşik Devletleri'ne temin edecektir" ile Türkiye'nin ABD güvenliği için önemi vurgulanmıştır. Böylece Türkiye, karayollarını, limanlarını, hava meydanlarını, demiryolları ve istasyonlarını ABD'nin kullanımına açmıştır/kullanmasına izin vermiştir. Bunun yanı sıra Türkiye'de ABD'li sivil ve askerî danışmanlar görülmeye başlanmıştır.

Türkiye ile ABD arasında Soğuk Savaş yıllarında bir dizi anlaşma yapılmıştır. Türkiye'nin NATO'ya katılması (18 Şubat 1952) üzerine ülke topraklarında NATO'ya ait üs ve tesisler kurulmaya başlanmıştır. Türkiye'nin NATO'ya katılması sonrasında NATO Antlaşması'nın üçüncü maddesine istinaden, ABD ile Türkiye arasında üs ve tesislerin kurulması amacıyla ikili anlaşmalar yapılmıştır. ABD ile Türkiye arasında 23 Haziran 1954 yılında imzalanan "Askerî Kolaylıklar Anlaşması" sonrasında Türkiye'de ABD yönetiminde üs ve tesisler kurulmuştur. Soğuk Savaş döneminde sayıları sürekli değişen bu üs ve tesisler ABD'nin stratejik planları kapsamında değişiklik göstermiştir.

CIA, 19 Kasım 1980 tarihinde hazırladığı belgede Türkiye'deki üs ve tesislere dikkat çekilmiş, **belgede; ABD'nin Türkiye'de 40 üs ve tesisinin olduğu belirtilmiştir. Bunların 26'sının üs olarak kullanıldığı ifade edilmiştir. Bu üslerden Adana-İncirlik Hava Üssü ve İzmir-Çiğli Hava Üssünün en önemli üsler olduğu belirtilmiş,** stratejik konumundan ötürü Diyarbakır tesisinin ise Rusya'nın takip edilmesinde kritik önemine

vurgu yapılmıştır. İran İslam Devrimi sonrasında, İran'da mevcut ABD tesislerinin kapatılması üzerine Türkiye'deki üs ve tesisler daha fazla önem kazanmıştır. Bu üs ve tesislerin kuruluşu ve faaliyetleri hakkında Türkiye ile ABD arasında bir dizi anlaşmadan bir kısmı sözlü olarak yapılmış olup, bu nedenle üs ve tesislerde uzun yıllar yönetim ve yetki karmaşası yaşanmıştır. İki ülke arasındaki anlaşma karmaşası 1969 yılına kadar sürmüştür. Türk - Amerikan Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması ile o güne kadar iki ülke arasında imzalanan anlaşmalar bir çatı altında toplanmış, üs ve tesislerin durumu yeniden ele alınmış, Türkiye'nin üs ve tesisler üzerindeki hakları genişletilmiştir. ABD üs ve tesisleri; ancak 1974 yılındaki Kıbrıs Meselesi ve ABD ambargosu sonrasında Türk kamuoyunda gündeme gelmiş ve tartışılmıştır. O güne kadar, kamuoyunda çok az yer bulan ve neredeyse sadece kurulduğu yerlerde varlığından haberdar olunan üs ve tesislerin varlığı; geniş bir kesim tarafından tartışılmıştır. Kamuoyundan gelen tepkileri azaltmak, üs ve tesislerin karmaşıklığını düzeltmek için yapılan anlaşma yeni bir dönemde başlangıcı olmuştur. Bu dönem 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ile sonlanmıştır. 26 Temmuz 1975 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye, toprakları üzerinde bulunan tüm ABD üs ve tesislerine el koymuştur.

ABD, 1978 yılında ambargoyu kaldırması üzerine Türkiye'deki üs ve tesislerinde yeniden faaliyet göstermiştir. İran İslam Devrimi sonrasında, ABD'nin İran topraklarındaki tesislerinin kapatılması, SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi (Aralık 1979) ABD'nin bölgedeki güvenlik kaygılarını artırmıştır. Bu nedenle 29 Mart 1980 tarihinde Türkiye ile ABD arasında Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmada ABD'nin Türkiye topraklarında nelerde üs ve tesis kuracağı, yönetimi ve faaliyetleri belirlenmiştir. ABD, Türkiye'de kurduğu üs ve tesislerden başta SSCB olmak üzere çevre ülkelere yönelik dinleme ve izleme faaliyetleri yürütmüştür. Bu kapsamda Soğuk Savaş yıllarının önemli casusluk projelerinden U-2 casusluk projesinin bir kısmı İncirlik Hava Üssü'nden yürütülmüştür. Dinleme ve izleme faaliyetlerinin yanı sıra İncirlik Hava Üssü bir lojistik merkez hâline getirilmiştir. ABD bölgede yürüttüğü operasyonlarda İncirlik Hava Üssü'nü kullanmıştır.

Bunun yanı sıra CIA arşiv belgelerinde ABD'nin üs ve tesislerinden Türkiye'de de istihbarat ve propaganda faaliyetleri yürüttüğü görülmektedir.

ABD İkinci Dünya Savaşı'na katıldığında yaklaşık yüz adet üsse sahip iken, savaş sona erdiğinde Atlantik'ten Pasifik'e yaklaşık yüz ülkeye dağılmış iki binden fazla üs ve otuz binden fazla askerî tesis elde etmişti. ABD, savaş sona erdiğinde 8,3 milyon karacı, 3,3 milyon denizci ve beş yüz bin deniz piyadesini denizaşırı bölgelerde konuşlandırmıştı. 7 Ağustos 1945 tarihinde Potsdam Konferansı'nda konuşan ABD Başkanı Harry S. Truman yeni düzende üslerin konumunu şöyle belirlemişti:

TÜRKİYE'DEKİ ABD ÜS VE TESİSLERİNİN KURULMASI

Türkiye'de NATO üssü denildiğinde akla ilk gelen İncirlik Hava Üssü uzun yıllar bu konudaki tartışmalarında merkezinde yer almıştır. İncirlik Hava Üssü kurulmadan yıllar önce İkinci Dünya Savaşı yıllarında Adana son derece önemli bir istihbarat mücadelesine sahne olmuştu. ABD istihbarat teşkilatı The Office of Strategic Services-OSS (1942-1945), 1943 yılında Adana'da bir merkez kurmuştu. ABD Elçisinin Adana'daki yazlık evi istihbarat merkezi hâline getirilmişti. ABD'nin bu hamlesi aslında bölgedeki istihbarat mücadelesinin bir parçasıydı. 7OSS'nin verdiği bilgiler ışığında bölgedeki Alman istihbaratının yoğun faaliyet yürüttüğü görülmektedir. Bu durum Adana'nın stratejik konumunu ön plana çıkarmıştır. ABD'ye ait üs ve tesislerin birer küçük Amerika olduğunu ve bu yerlere Türk polisinin ve Türk hâkiminin giremediği aşikârdır, zira geçmişte yaşanan birden fazla adli vaka bu durumu açıklar niteliktedir.

Başbakan Süleyman Demirel'in "Türkiye'de ABD üssü yok, tesisi vardır" açıklaması karşısında Yaşar Kemal, Fethi Naci ve Doğan Özgüden tarafından çıkarılan Ant dergisi, 12 Eylül 1967 tarihli sayısında "Türkiye'deki Amerikan Üslerini Açıklıyoruz" başlığıyla Türkiye'deki ABD üs ve tesislerin listesini yayınlamıştı. Haber, Amerikan Hava Kuvvetleri'nin AFM 87-3 sayı ve 25 Kasım 1963 tarihli USAF INSTALLATIONS DIRECTORY (Worldwide)-Dünyadaki Hava Kuvvetleri Tesisleri Rehberi'nde verilen bilgiler ışığında hazırlanmıştı. Bu haberde ABD'nin İncirlik (Ada-

ABD'YE AİT ÜS VE TESİSLERİN BİRER KÜÇÜK AMERİKA OLDUĞUNU VE BU YERLERE TÜRK POLİSİNİN VE TÜRK HÂKİMİNİN GİREMEDİĞİ AŞİKÂRDIR, ZİRA GEÇMİŞTE YAŞANAN BİRDEN FAZLA ADLİ VAKA BU DURUMU AÇIKLAR NİTELİKTEDİR.

na) ve Çiğli (İzmir)'de birer hava üssü ile Ankara, Adana, İzmir, Manisa, Diyarbakır, Erzurum, Konya, İskenderun, Kocaeli ve Trabzon'da çeşitli harekât ve lojistik tesisleri bulunduğu ifade edilmiştir. ABD'nin harekât ve lojistik tesisleri arasında hava istasyonları, muharebe merkezleri, bakım merkezleri, subay lojmanları, idarehaneler, okullar, hastaneler, su tesisleri, park yerleri, eğlence merkezleri, spor salonları, servis istasyonları, depolar, ikmal merkezleri, meteoroloji istasyonları, hareket yerleri, petrol depoları, havaalanları, radyo verici istasyonları, postaneler, istikamet tespit merkezleri yer almıştır. Bunun yanı sıra ABD ile yapılan anlaşmalar doğrultusunda ABD'li personele, Ülkemizin Türk mevzuatı uygulanmadığı ve Türk yetkililerin üs ve tesislerin yönetiminde yetkili olmadığı ifade edilmiştir.

Türkiye ile ABD arasında imzalanan anlaşmalar kimi zaman gizli yapıldığı gibi, bir kısmı sözlü anlaşma niteliğinde olduğundan, iki ülke tarafından anlaşmaların tutanakları tam olarak tutulmamıştır. Bu karışıklığı Başbakan

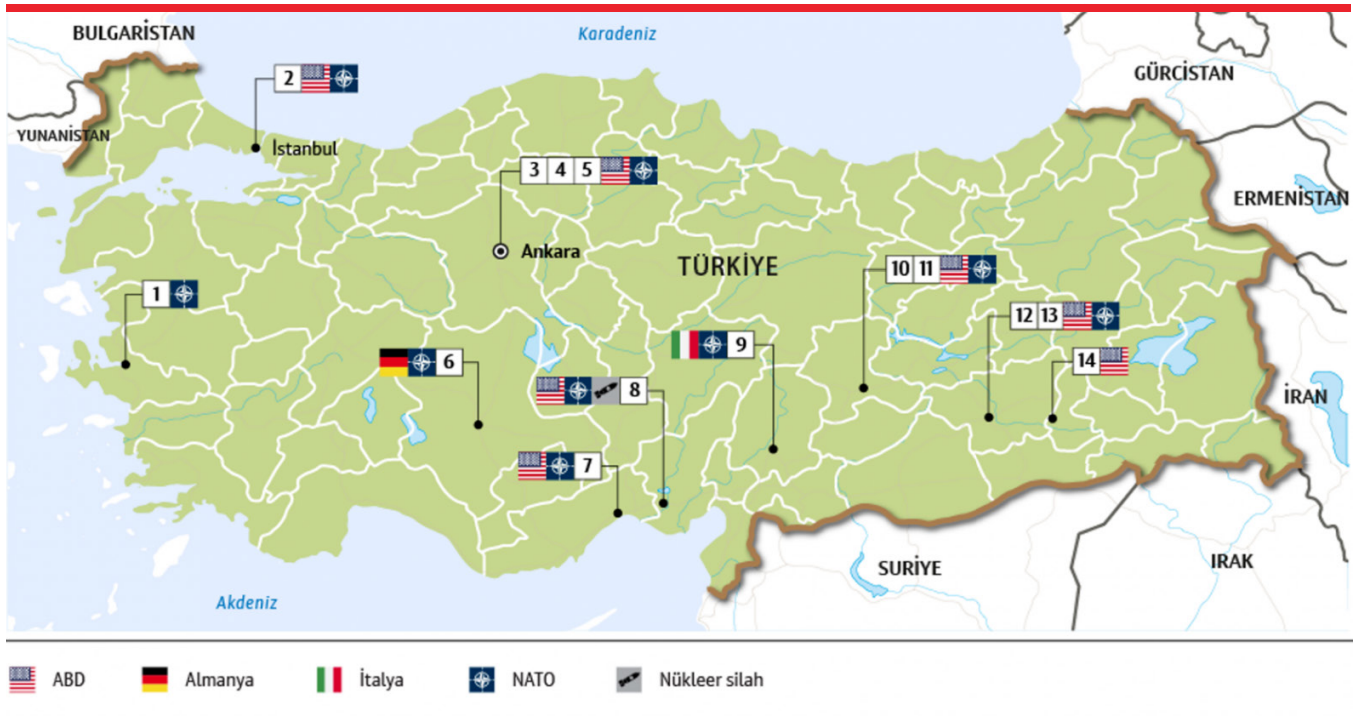
Süleyman Demirel 7 Şubat 1970 tarihinde kamuoyuna açıklamıştı. Süleyman Demirel, 1945 yılından itibaren muhtelif tarihlerde **Türkiye ile ABD arasında toplam 91 anlaşma imzalandığını belirtmiştir. Bu anlaşmaların sadece 16'sı kanunla onaylanmıştı. 12'si harita anlaşması, 6'sı yürürlükten kaldırılmış, 4'ü bilimsel anlaşma, 26'sı yardım anlaşması, 14 adet NATO ittifakı içinde alınan kararlar neticesinde yapılan anlaşma, 13'ü ise 1954 askerî kolaylıkları içeren anlaşmaydı. Süleyman Demirel konuşmasında iktidara geldikleri 27 Ekim 1965 tarihinden itibaren ABD ile ortak savunma amacıyla 15 anlaşmanın imzalandığını belirtmiştir. Bu anlaşmalar neticesinde İzmir (Çiğli) havalimanı ile Trabzon ve Samsun radar tesislerinin Türk Silahlı Kuvvetleri'ne devri için mutabakata varıldığı ifade edilmiştir. Ancak hangi üs ve tesisin hangi anlaşma ile kurulduğu kesin değildi. Bu üs ve tesislerin bazıları sözlü anlaşmalar ile kurulmuştur. 3 Temmuz 1969 tarihli "Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması" (OSİA) süreci başlamıştı.**

Türkiye ile ABD arasında 3 Temmuz 1969 tarihinde Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştı. Öncesinde yapılan anlaşmalardaki karışıklık ve Türkiye'nin ABD ilişkilerinin sorgulanır hâle gelmesi sonrasında imzalanan anlaşma ile iki ülke arasında yapılan anlaşmalar revize edilerek tek metinde birleştirilmişti. Anlaşma gizli olması nedeniyle 23-25 Ocak 1970 tarihle-

rinde Millet Meclisinde, 27-28 Ocak 1970 tarihlerinde Senato'da yapılan kapalı oturumda ele alınmış, kamuoyuna da sadece temel prensipleri hakkında bilgi verilmiş, içeriği belirtilmemişti. Başbakan Süleyman Demirel sonraki günlerde yaptığı açıklamada anlaşmanın karşılıklı egemenlik ve eşitlik prensibinde hazırlandığını, üs ve tesisler hususunda ise Türkiye'nin onayı olmadan hareket edilmeyeceğini, ortak kullanım esas alındığını belirtmiştir. Anlaşma metni ancak ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosundan sonra 16-17 Mart 1975 tarihinde Hürriyet gazetesi tarafından yayınlanmıştı.

Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması ikinci maddesinde: "Millî olağanüstü hâllerde T.C. hükûmeti, olağanüstü hâl devresinin bütün süresi boyunca, işbu anlaşmanın amaçlarını göz önünde tutarak, millî mevcudiyetinin korunması için ihtiyaç duyulan kısıtlayıcı tedbirleri almak hakkına sahiptir." ifadesi ile ülke topraklarındaki ABD üs, tesis ve personel durumu hakkında belirleyici yapıda söz hakkı elde etmiştir. Bunun yanı sıra ABD'nin Türkiye'deki faaliyetleri hakkında Türkiye'nin onayı anlaşmanın üçüncü maddesinin ilgili bentlerinde belirtilmiştir:

-) Müşterek savunma tesislerinin amaç, mahiyet, mahal, süre ve şumulleri önceden T.C. hükûmeti tarafından tasvip olunacaktır.

-) Müsaade edilen personel gücünün genel kuruluşu ve ABD tarafından sağlandığı şekilde teçhizatın ana sistem ve sınıfları, önceden T.C. hükûmeti tarafından tasvip olunacaktır.

-) Yukarıda kayıtlı hususlar, her tesis veya tedbir için yapılacak uygulama anlaşmalarında belirtilecek görevlerin mahiyeti ile mütenasip olacaktır.

-) İşbu anlaşmanın ve ilgili uygulama anlaşmalarının amaçlarına uygun olanlar hariç, müsaade edilen personel gücüne, T.C. hükûmetine önceden haber verilmeden ve tasvibi alınmadan ilavelerde bulunulamaz.

-) İşbu anlaşma ve ilgili uygulama anlaşmalarının amaçlarını helaldar etmeyenler hariç, müsaade edilen personel gücünden, önceden istişare edilmeden ve gerekli ihbarda bulunulmadan, azaltmalar yapılamaz.

-) Müşterek savunma tesislerinde, bu tesislerin amaç, mahiyet ve faaliyetlerine tesir etmeyenler hariç T.C. hükûmetine önceden haber verilmeden ve tasvibi alınmadan, bilahare hiçbir değişiklik yapılamaz.

-) İşbu anlaşma mucibince kurulmuş müşterek savunma tesislerinin çalışması için zaruri olan malzeme, teçhizat ve ikmal maddeleri, tarafların yetkili makamları arasında önceden istişare yapılmadan Türkiye'den çıkarılamayacaktır. Her hâlükârda, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatının görevini aksatacak hiçbir nakil ameliyesine tevessül edilmeyecektir."

Bunun yanı sıra üs ve tesislerin statüsü beşinci maddede belirtilmişti:

"Madde 5- İşbu anlaşmanın amaçları için T.C. hükûmeti tarafından tahsis edilen arazi üzerinde ABD tarafından veya onun namına inşa veya tesis olunan, toprağa merbut mallar dâhil, bolumum gayrimenkuller, inşa veya tesis tarihlerinden itibaren T.C. hükûmetinin malı olacaktır."

ABD, SSCB'nin bölgedeki faaliyetlerini önlemek için Türkiye ile yeni bir anlaşma yapma gerekliliğini belirtmiştir. Bunun üzerine ABD Başkanı Jimmy Carter, 21 Şubat 1980 tarihinde Başbakan Süleyman Demirel'e bir mektup göndermişti. Carter mektubunda yeni anlaşmanın ilişkilerde önemli bir kilometre taşı olacağını be-

lirtmiş, Türkiye'ye verilecek ekonomik ve askerî desteğin bu anlaşma ile güvence altına alınacağını ifade etmiştir. Gelişmeler üzerine Türkiye ile ABD arasında 29 Mart 1980 tarihinde Türkiye-Amerika Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştı. Bu anlaşma 18 Kasım 1980 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylandıktan sonra 1 Şubat 1981 tarihli 17238 sayılı Resmî Gazete de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetleri Arasında Tesisler Konusunda 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma'nın ilk maddesine göre, Türkiye, Sinop (elektromanyetik izleme), Pirinçlik (radar uyarı uzay izleme), İncirlik (hava harekât ve destek), Yamanlar (İzmir), Şahintepe (Gemlik), Elmadağ (Ankara), Karataş (Adana), Mahmurdağ (Samsun), Alemdağ (İstanbul) ve Kürecik (Malatya) (muhabere tesisleri), Belbaşı (sismik bilgi toplama) ve Kargaburun (radyo seyrüseferi) üs ve tesislerinde ABD'nin faaliyetlerine izin verilmişti. İkinci maddede bu üs ve tesislerde her iki ülke personelinin ortak faaliyet göstereceği, ilgili hükûmetlerle istişare sonrasında istihbaratların paylaşılacağı kararlaştırılmıştı. Üçüncü maddede üs ve tesislere ABD, Kuvvetlerinin Komutanı sıfatı ile Türkiye ise Tesis Komutanı sıfatıyla atama yapacaktı. Dördüncü maddede üs ve tesislerde görevli personelin artışı Türk makamlarının iznine bağlanmıştır. Bunun yanı sıra diğer tamamlayıcı anlaşmalarla üs ve tesislerin kullanım yöntemleri belirlenmiştir. Bu anlaşmalar;

- Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri hükûmetleri Arasında Tesisler Konusunda 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 1 Numaralı Ek Sinop Tesisi Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 2 Numaralı Ek Pirinçlik Tesisi Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 3 Numaralı Ek İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşması
- İncirlik Uygulama Anlaşmasına Ek Adana Askerî Terminal Kontrol Sahası İçinde Hava Trafik Hizmetlerine Ait Usuller

- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 4 (A) Numaralı Ek Yamanlar Muhabere Yeri Tesis Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 4 (B) Numaralı Ek Şahintepe Muhabere Yeri Tesis Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 4 (C) Elmadağ Muhabere Yeri Tesis Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 4 (D) Numaralı Ek Karataş Muhabere Yeri Tesis Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 4 (E) Numaralı Ek Mahmurdağ Muhabere Yeri Tesis Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 4 (F) Numaralı Ek Alemdağ Muhabere Yeri Tesis Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 4 (G) Numaralı Ek Kürecik Muhabere Yeri Tesis Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 5 Numaralı Ek Tesisler Dışındaki Birleşik Devletler Kuruluşları ve Faaliyetleri Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 6 Numaralı Ek Belbaşı Tesis Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 7 Numaralı Ek Kargaburun Tesis Uygulama Anlaşması

Hâlihazırda bu anlaşmaların uygulanıp uygulanmadığı bilinmemekte ve bilgiler kamuoyu ile paylaşılmamaktadır. Sonuç olarak Ülkemizde bulunan ABD ve İsrail'e açıkça hizmet ettiği ortada olan üslerin gelineen noktada, komşu ülkelere müdahale dışında ülkemizde olası bir tehdit durumunda da kime hizmet edeceği bilinmemektedir. Artık ülkemiz içinde yer alan üsler ülkemiz için de tehlike arz etmektedir. Bu sebep ile kontrolünün tamamı ile ülkemize geçmesi elzemdir.

